

EL MÓN és VOSTRE

GUIA DIDÀCTICA

La present edició s'ha fet amb finançament de la Regidoria de Servicis Socials de l'Ajuntament de València, en el marc del projecte "El món és vostre: Participació juvenil per a la transformació social" (Convocatòria de subvencions per a la realització de projectes d'educació per al desenvolupament i la ciutadania global, sensibilització i promoció de la convivència intercultural 2024).

COORDINACIÓ DEL PROJECTE:

Mar Herranz

AUTORIA DELS TEXTOS:

Paula Alonso Cerezo

Irene Benítez Hernández de Santaolalla

Raquel Gamero Ledo

Carlos Zapata de la Flor

Alfonso Borrego Prieto

Mikel Aguirre Herrero

Esther Pérez Palao

Sergio Ferrandis Tébar. Mestre Ed.
Primària, membre i actual coordinador
(des del 2020) del G. T. d'APS de la
Comunitat Valenciana.

COL·LABORACIÓ:

Grup Territorial APS Comunitat
Valenciana

MAQUETACIÓ:

Dynamium

TRADUCCIÓ:

Manuel Gil Fernández

CORRECCIÓ DE TEXTOS:

Susanna Ligeró Tormo

FAD, 2025

FUNDACIÓN FAD JUVENTUD

fad@fad.es

Delegació Comunitat Valenciana
Av. Primat Reig 129, entresol, D
46020 València
Tel. 913838430
fad.cval@fad.es

índex

1. PRESENTACIÓ DEL PROJECTE	4
2. APRENTATGE SERVEI	5
La funció d'educar. Filosofia	
Definició. Bases conceptuals. Elements	
Raons per a posar-la en pràctica. Infografia joves universals	
ODS i APS	
Fases metodològiques	
3. SESSIONS	
3.1 Drets humans, desenvolupament sostenible i interdependèn- cies local-global, enfocament Sud global.	14
Àmbit i accions de servei	
3.2 Resolució de conflictes, cultura de pau i inclusió	21
Àmbit i accions de servei	
3.3 Alternatives al model de consum i cura ambiental	27
Àmbit i accions de servei	
3.4 Construïnt en igualtat de gènere	32
Àmbit i accions de servei	
4. TRANSFORMANT LA REALITAT A TRAVÉS DE L'APRENTATGE-SERVEI (APS):	
4.1 7 maneres de començar	
4.2 10 claus per als bons projectes	
4.3 Model de Situació d'Aprentatge (SA)	46
Quadre d'AVALUACIÓ	

01. PRESENTACIÓ

El món és vostre és un projecte de Fundació FAD Juventud amb què busquem que l'alumnat es convertisca en agent de transformació social. A través de cinc sessions en grup, treballarem perquè amplien els seus coneixements i desenvolupen un pensament crític al voltant de temes clau com els drets humans, el desenvolupament sostenible i les interdependències local-global, la gestió de conflictes, la cultura de pau i la inclusió, les alternatives al model de consum i la protecció del medi ambient, i la igualtat de gènere.

A més, **El món és vostre** es basa en la idea que la participació social és essencial per a transformar la realitat. Per això, en finalitzar la formació, es proposa dissenyar i dur a terme amb l'alumnat un projecte d'aprenentatge servei que genere impacte en la seua comunitat. L'objectiu és que siguin ells i elles els qui transmeten el que han après i mobilitzen el seu entorn, ja siga el seu barri, el seu institut o el seu poble, per a impulsar el canvi social.

Aquesta guia didàctica servirà com a material de suport per a acompanyar el desenvolupament de les cinc sessions del projecte, amb recursos i activitats per a guiar i enriquir el procés d'aprenentatge de l'alumnat. Hi trobareu:

- ★ Textos que resumeixen els continguts del mòdul.
- ★ Preguntes per a reflexionar.
- ★ Activitats per a desenvolupar durant la sessió o a casa.
- ★ Propostes d'activitats per a mobilitzar l'entorn.

02. APRENENTATGE SERVEI

Quan parlem d'educar per a canviar el món, parlem d'una manera determinada de fer a l'aula, d'un canvi de paradigma educatiu: és l'alumne qui aprèn i ho fa ajudant els altres, contribuint a la millora del seu entorn més pròxim. Aquesta és una mirada que prové de pensar que l'educació ha de ser un instrument per a la millora no només d'habilitats i destreses individuals, sinó també de les socials, que impliquen la relació amb l'entorn pròxim i plantejar-se quines coses hi pot aportar cadascú.

L'aprenentatge servei (APS) té aquesta funció de l'educació arrelada als seus processos. Volem compartir, en aquest apartat, quines són les motivacions per a desenvolupar aquesta metodologia a l'aula, així com quina és la seua definició, els elements clau i les fases metodològiques que fan més significatius els projectes.

Abans de començar amb la teoria pròpia d'aquesta metodologia, parlarem de les raons per a posar-la en pràctica i com l'escola, en els últims anys, l'ha anat integrant per afrontar els desafiaments socials que s'hi han presentat a cada moment.

RAONS PER A POSAR-LA EN PRÀCTICA

«Cal un canvi fonamental en la manera com pensem sobre el rol de l'educació en el desenvolupament mundial, perquè té un efecte catalitzador en el benestar dels individus i el futur del nostre planeta... Ara més que mai, l'educació té la responsabilitat d'estar al dia amb els desafiaments i aspiracions del segle XXI, i de promoure el tipus correcte de valors i habilitats que porten al creixement sostenible i inclusiu i a una vida pacífica en conjunt.»

IRINA BOKOVA. DIRECTORA GENERAL DE LA UNESCO, 2009-2017

Venim d'una educació tradicional que està incrustada en el sistema educatiu i en les ments de tot el món que hi participa, i que difícilment es pot transformar.

Potser per a poder superar aquesta concepció tradicional, cal prendre consciència que l'educació forma part la vida mateixa i que està molt interrelacionada amb tots els seus afers. Per exemple, si l'alumnat pateix situacions de masclisme, racisme o qualsevol mena de discriminació, aquestes tindran una gran influència sobre el seu aprenentatge, així com sobre la manera de relacionar-se amb els altres i mirar el món. A l'aula habiten persones que viuen en diferents entorns i parteixen de situacions diferents, que porten la motxilla de les seues experiències damunt, però que s'enfronten als mateixos dilemes: la inclusió, la diversitat, les desigualtats...

---L'aula ha de ser un lloc on escoltar aquestes veus i compartir pro-
blemes. **Cal veure l'educació com un procés connectat amb la
realitat, amb les persones, i no com a mera instrucció.**

Amb l'aprenentatge servei s'afavoreix un desenvolupament integral de les persones, per tal de proporcionar-los competències per a la vida que els permeten pensar críticament a l'hora de decidir o d'afrontar els dilemes que es trobaran pel camí. Aprendre a ser, a conèixer, a fer, a viure en contextos empobrits o situacions de violència, solitud, incomprensió, exclusió, etc., és sempre difícil, i si no es té a prop ningú que genere situacions d'aprenentatge en què es donen a conèixer aquestes realitats i com actuar-hi, superar els problemes propis es fa més complicat. Ajudar els altres, fer pinya i resoldre junts els reptes aliens ens fa ser conscients de la necessitat de buscar ajuda i ser comunitat.

“Els xiquets, xiquetes i joves viuen en un món on se’ls insta a ser grans i volen assolir aqueix estatus de forma ràpida i sense parar per a aclimatar-se i entendre tot el que els va arribant. La societat de consum sense fre ho propicia. Seria com obligar un alpinista a pujar al camp base de l’Himàlaia molt ràpid. Al final molts desenvoluparien mal d’altura amb diferents conseqüències. L’escola i la resta d’agents educadors hem d’ajudar a aquesta aclimatació i actuar contra la immediatesa.”

SERGIO FERRANDIS. COORDINADOR DEL GRUP TERRITORIAL APS DE LA COMUNITAT VALENCIANA.

Una altra de les oportunitats que ofereix aquesta pràctica educativa és l’entrenament de les competències cooperatives: escoltar, comunicar-se assertivament, acceptar les idees dels altres, agafar responsabilitats de forma individual i compartida, i reconèixer el potencial del grup com a suma de les individualitats.

Com a última raó per a practicar l’APS, comentarem que proporciona als nostres joves oportunitats d’inclusió social, de pertinença al gran grup, i de ser un més en un espai proactiu comú. Molts joves no se senten acollits enlloc ni per ningú i acaben sent subjectes vulnerables, fàcilment enganyats per organitzacions o grups radicals de delinqüència. Són atrets per la necessitat de pertànyer a alguna cosa o grup, siga quina siga la causa. El pensament crític en aquests casos –juntament amb la idea que cadascú té de si mateix, què es veu fent en el futur i de què serà capaç– és el que els porta a escollir un camí o altre.

BASES CONCEPTUALS:

Per tant, podem dir que **l'APS SERVEIX COM A EINA TRANSFORMADORA**. Molts mestres i professors s'han deixat inspirar per aquest corrent de canvi, que impulsa la transició d'una escola centrada en si mateixa cap a una altra de més oberta, connectada amb el seu entorn i compromesa amb l'acció.

Podríem definir de manera senzilla l'aprenentatge servei com aprendre fent un servei a la comunitat: aprendre alhora que s'ajuda els altres o es millora l'entorn pròxim. **Aquesta metodologia uneix èxit acadèmic i compromís social.**

LA XARXA ESPANYOLA D'APRENTATGE SERVEI EL DEFINEIX DE LA MANERA SEGÜENT:

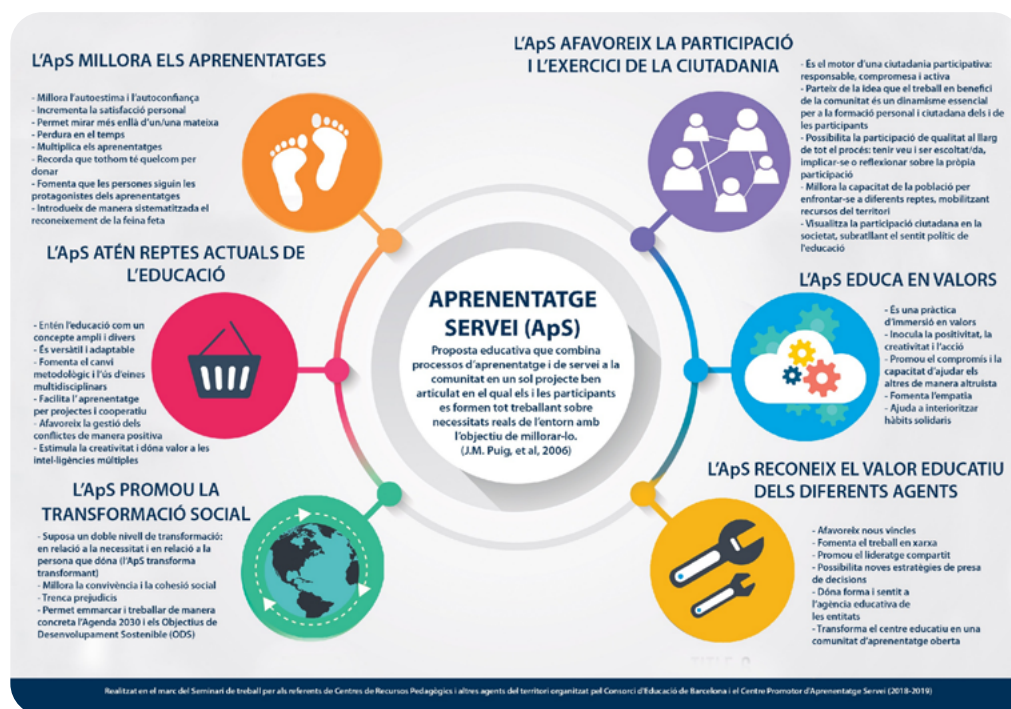
«L'aprenentatge servei és una proposta educativa que combina processos d'aprenentatge i de servei a la comunitat en un únic projecte ben articulat en el qual els participants aprenen alhora que treballen en necessitats reals de l'entorn amb la finalitat de millorar-lo.» (Puig, 2007)

El primer dels dos components principals que donen nom a aquest mètode és **l'aprenentatge**, que aporta el caràcter educatiu/formatiu, la part dels sabers que ajuden a ser competents i a participar en l'entorn amb rigor i habilitat. Aquesta part és essencial per a donar rellevància i augmentar l'impacte del servei. La transformació social serà més gran si la preparació prèvia acaba amb una bona planificació. La segona part és **el servei**, que serà, normalment, una conseqüència d'aquests aprenentatges. A partir d'aquests, sorgeix la necessitat de posar-los en pràctica, de desenvolupar-los en la vida real, sempre prenent en consideració els altres, la societat o l'entorn, que probablement tenen problemàtiques que poden ser ateses.

CARACTERÍSTIQUES DEL SERVEI:

- ★ Es basa en la detecció d'una necessitat real a l'entorn.
- ★ Requereix una feina en xarxa amb associacions i institucions de la comunitat.
- ★ Està inspirat en un sentit de reciprocitat, no de paternalisme o segregació.
- ★ Requereix un compromís que es concreta en una acció clara de servei als altres.

És una metodologia que ofereix una alternativa més d'intervenció sobre la ciutadania per a molts centres educatius. Afavoreix la recerca i el foment de la participació activa, i ajuda a fer que la competència social i ciutadana es materialitzi. L'APS, d'una manera senzilla i motivadora, ajuda a acostar-se a les problemàtiques socials, a preparar millor els aprenentatges previs i a posar intenció educativa a l'acció.

TRES PRINCIPIS BÀSICS DE L'APS:

- ★ Una ciutadania que fomenti la participació activa i la contribució a la millora de la qualitat de vida de la societat.
- ★ Aprenentatge amb vista a la responsabilitat social, l'exploració, l'acció i la reflexió.
- ★ Educació en valors, basada en la vivència, l'experiència i la construcció d'hàbits.

L'aprenentatge servei posa en joc tots els valors prosocials i de cura que volem transmetre. Horitzons com els ODS proposen camins a recórrer i objectius a abastar per a fomentar en l'alumnat una manera d'estar al món més participativa i transformadora.

02.1

L'APRENTATGE SERVEI I L'AGENDA 2030

La proposta educativa de l'aprenentatge servei té clares connexions no només amb la filosofia subjacent a l'Agenda 2030, sinó fins i tot amb la seua literalitat. Per tant, es converteix en una eina de gran valor per a la seua consecució.

Ambdues propostes tenen l'ambició de l'Agenda 2030: transformar el nostre món fent una crida a l'acció que abaste tant els governs com el sector privat i la societat civil; en definitiva, tots els països i totes les persones. Especialment significativa en aquest sentit és la consideració de xiquetes, xiquets i joves com a agents fonamentals del canvi. L'aprenentatge servei, treballa amb els ODS

de forma transversal a la pràctica dels projectes. Els participants investiguen, identifiquen, se sensibilitzen amb les problemàtiques, reflexionen, experimenten, actuen, difonen, denuncien i, finalment, transformen i contagien el canvi.

Per a poder desenvolupar un projecte d'APS, caldrà incloure alguns elements bàsics i així seguir amb més rigor aquesta metodologia. Al següent quadre/imatge es mostren els cinc elements de l'**aprenentatge**, que sorgeix del currículum educatiu i que sempre s'ha de programar prèviament a l'acció de servei. Cadascuna de les competències triades tindrà relació amb la necessitat social plantejada i tota la complexitat de comprensió que puga comportar la posterior intervenció. El **servei** s'ha de concretar en accions específiques i estar vinculat a les competències elegides a desenvolupar per l'alumnat. La participació és un altre punt fort a tindre en compte: ha de ser intensa, amb un projecte dissenyat perquè tot el món se'n senta part i tinga responsabilitat en l'acció. La intencionalitat del projecte ha de ser que l'impacte social siga significatiu. Això farà que el projecte perdure i es puga transformar segons vaja passant el temps i canvien les necessitats. Finalment, la reflexió és una part fonamental de tot el procés, ja que sense aquesta no hi ha aprenentatge i les accions de servei poden perdre sentit. És important reflexionar en cadascuna de les fases dels projectes, tant en la planificació com durant l'execució, per a redirigir comportaments o accions, així com en l'avaluació final, per a poder entrar en un procés de millora contínua.

02.2

COM DESENVOLUPAR UN PROJECTE?

FASES D'UN PROJECTE D'APS

El desenvolupament dels projectes d'APS es divideix en tres moments. La primera part és de **preparació**: s'esbossa la idea, les relacions amb entitats socials o agents externs que hi puguin participar, i la planificació, i es resolen els detalls que cal tindre en compte per a una correcta execució. Per norma, les decisions sobre la necessitat escollida, els aprenentatges en l'aula, les accions de servei i el treball en xarxa són qüestions que cal tancar abans de començar la fase de realització amb l'alumnat.

Aquesta segona fase de **realització** comença preparant el grup, perquè investigue, es motive, dissenye el projecte conjuntament (segons el seu grau competencial), reflexione sobre els aprenentatges previs, etc.

Una vegada feta aquesta part, el grup es disposa a actuar i a relacionar-se amb les persones o la problemàtica escollida. Per a això, hauran de desenvolupar relacions personals, difondre el projecte i participar, en definitiva, en l'acció col·lectiva. Aquest moment també és important per a ser conscient del que s'està aprenent i del que s'està aportant.

El tancament amb el grup ha de ser compartit. S'ha de celebrar allò que s'ha viscut i aprofitar per a fer balanç i intercanviar emocions viscudes, valorar el que s'ha fet, parlar sobre el futur, etc.

L'última part dels projectes és l'**avaluació**, que es fa de forma multifocal, parant atenció tant a l'aprenentatge de l'alumnat com al servei, a la resposta de les entitats col·laboradores, a l'actuació del professorat que lidera i al projecte en si mateix, la seua aplicació i el seu sentit.

Passar per totes les fases, com diu la infografia, i seguir-les amb rigor farà que el projecte d'APS siga un "nus" resistent, difícil de desfer i que complisca fàcilment la seua funció.

03. DESENVOLUPAMENT DE LES SESSIONS

L'aprenentatge servei no només transforma la manera com l'alumnat adquireix coneixements, sinó que també enforteix el seu compromís amb la societat, mitjançant la vinculació d'aprenentatge i acció. Amb aquesta metodologia, els estudiants comprenen la importància de contribuir activament al seu entorn mentre desenvolupen competències clau.

En aquest marc, és fonamental abordar els objectius de desenvolupament sostenible (ODS), ja que ofereixen un horitzó comú per a orientar les accions educatives cap a un impacte real i significatiu.

Per això, a les sessions teòriques, treballarem alguns d'aquests objectius i analitzarem la rellevància i les formes en què es poden integrar en projectes d'APS per a generar un canvi positiu a la comunitat.

MÒDUL 1

DRETS HUMANS, DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE I INTERDEPENDÈNCIA LOCAL- GLOBAL, ENFOCAMENT DE SUD GLOBAL

La **Declaració Universal dels Drets Humans** és un document elaborat per representants de totes les regions del món. Va ser proclamada per l'Assemblea General de les **Nacions Unides** el 1948, en acabar la Segona Guerra Mundial. Per a garantir que es complisquen els drets humans, que es posi fi a la pobresa al món i que es protegeixi el planeta Terra, els governs es van comprometre a **complir 17 objectius** abans de l'any **2030**. Aquests són els **objectius de desenvolupament sostenible (ODS)**.

Per què se'n diuen sostenibles? Perquè parteixen de la visió que els estats, les organitzacions i totes les persones hem de comprometre'ns a desenvolupar-nos (socialment, econòmicament i tecnològicament) sense danyar el nostre entorn, sense esclavitzar altres persones i sense perjudicar les futures generacions.

PERÒ, QUÈ ÉS EL DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE?

La definició de desenvolupament sostenible s'usa actualment en una infinitat de contextos i ha ajudat a difondre la idea que el model de desenvolupament econòmic actual el medi ambient i perpetua les desigualtats socials.

A. DESENVOLUPAMENT

En l'àmbit econòmic, el terme desenvolupament es defineix com el creixement qualitatiu d'un aspecte de la societat, com ara l'economia, que va acompanyat d'una millora del nivell de vida. És a dir, està vinculat a una progressió o creixement continu.

B. SOSTENIBLE

En ecologia, sostenibilitat descriu com els sistemes biològics es mantenen al llarg del temps, gràcies a l'equilibri entre les espècies i els recursos del seu entorn.

Per a assolir un desenvolupament sostenible, és fonamental harmonitzar tres elements bàsics:

- ★ El creixement econòmic
- ★ La inclusió social
- ★ La protecció del medi ambient

Això planteja una sèrie de preguntes interessants:

- ⇒ És possible un creixement econòmic il·limitat en un planeta finit amb recursos limitats?
- ⇒ És possible un desenvolupament sostenible en el temps?

Aquestes qüestions ens porten a plantejar-nos les **interdependències** del món on vivim, el qual està profundament interconnectat.

Les nostres accions, decisions de consum, models de producció i polítiques econòmiques tenen repercussions a escala global i influeixen en la vida de per-

sones i ecosistemes més enllà de les nostres fronteres. Aquesta interdependència es manifesta de manera especialment evident en les relacions entre els països del Nord i del Sud globals, així com en les connexions entre el local i el global.

QUÈ ENTENEM PER NORD I SUD GLOBALS?

Tradicionalment, s'ha utilitzat la divisió Nord-Sud per a diferenciar entre països amb nivells més alts d'industrialització, riquesa i poder polític (el Nord global) d'aquells amb economies menys desenvolupades, històricament sotmesos a processos de colonització i dependència econòmica (el Sud global). No obstant això, aquesta classificació no és absoluta, ja que dins de cada regió hi ha grans desigualtats.

El Nord global concentra gran part dels recursos econòmics i tecnològics, mentre que el Sud global proporciona matèries primeres, mà d'obra barata i assumeix l'impacte mediambiental més gran de la producció global. **Aquest model genera desigualtats que es reflecteixen en l'accés a drets fonamentals com l'educació, la salut o el treball digne.**

Del local al global: com les nostres accions influeixen al món.

La interdependència no es dona només entre països, sinó també entre el local i el global.

Les decisions que prenem cada dia tenen un impacte en altres parts del planeta. Alguns exemples són:

- ★ **Consum i producció:** La roba que comprem pot estar produïda a fàbriques on s'exploten treballadors i treballadores en condicions precàries.
- ★ **Canvi climàtic:** La contaminació generada en un país pot afectar ecosistemes i poblacions en altres regions, que provoquen fenòmens extrems com sequeres o huracans.
- ★ **Tecnologia i extracció de recursos:** Els dispositius electrònics que utilitzem depenen de minerals provinents de països del Sud global, l'extracció dels quals sovint es fa en condicions d'explotació laboral i infantil.

CAP A UN DESENVOLUPAMENT MÉS JUST I SOSTENIBLE

Reconèixer aquestes interdependències ens ajuda a comprendre que el desenvolupament sostenible no es pot donar de manera aïllada. Per a construir un món més just i equitatiu, cal adoptar mesures que reduïsquen les desigualtats i fomenten la cooperació internacional. Això implica:

- ★ Apostar per un consum responsable, pel comerç just i la producció ètica.
- ★ Exigir polítiques públiques que regulen les pràctiques de les empreses i promoguen la justícia social i ambiental.
- ★ Desenvolupar un pensament crític sobre els models de desenvolupament i el seu impacte global.

En definitiva, el nostre present i futur estan interconnectats. La manera com actuem hui definirà la qualitat de vida de les generacions futures, tant al nostre entorn immediat com a altres parts del món.

A continuació, us proposem una sèrie d'activitats per a consolidar aquests co-neixements fent unes dinàmiques amb l'alumnat.

DINÀMICA 1: UN PAS ENDAVANT

OBJECTIU:

Reflexionar sobre les desigualtats globals i les interdependències entre el Nord i el Sud, així com les barreres que impedeixen un desenvolupament sostenible i equitatiu.

MATERIALS:

- ★ Targetes amb personatges diferents (es poden escriure en paper o projectar en diapositives).
- ★ Un espai ampli on l'alumnat es pugui moure.

DESENVOLUPAMENT:

01. REPARTIMENT D'IDENTITATS

Cada estudiant rep una targeta amb la identitat d'una persona. Alguns exemples:

- ★ Xiqueta en un camp de refugiats a Síria
- ★ Jove que treballa en una fàbrica de mòbils a la Xina
- ★ Fill/a d'una família empresària a Europa
- ★ Agricultor/a de cacau a la Costa d'Ivori
- ★ Dona indígena que defensa el seu territori a l'Amazones
- ★ Estudiant d'una família de classe mitjana a Espanya
- ★ Xiquet/a en un barri marginal a l'Índia.

02. AVANÇANT (O NO) A LA VIDA

Avançant (o no) a la vida El docent llegirà en veu alta una sèrie d'afirmacions. Si el personatge de la targeta pot fer el que s'esmenta, la persona que el representa farà un pas endavant. Si no, es quedarà al seu lloc. Algunes afirmacions:

- ☒ Tinc accés a una educació de qualitat.
- ☒ Si em pose malalt, puc anar al metge sense preocupar-me pel cost.
- ☒ Els meus drets laborals estan protegits per la llei.
- ☒ No tinc por de patir violència pel meu gènere, raça o classe social.
- ☒ Puc comprar el que necessite sense preocupar-me pels diners.

03. REFLEXIÓ FINAL

Quan totes les afirmacions s'hagen llegit, alguns estaran molt avançats i d'altres amb prou feines hauran fet un pas endavant. S'obrirà un debat en grup:

- 👉 Com s'han sentit al seu paper?
- 👉 Quins factors han influït que algunes persones avancen més que altres?
- 👉 Quin paper tenen les interdependències Nord-Sud i local-global en aquestes desigualtats?
- 👉 Què podem fer per a reduir aquestes diferències i promoure un desenvolupament més just?

DINÀMICA 2: EL FIL INVISIBLE

OBJECTIU:

Comprendre les interdependències Nord-Sud i local-global mitjançant un joc participatiu que ens permeti visualitzar com les nostres accions estan connectades amb realitats d'altres parts del món.

MATERIALS:

- ★ Un cabdell de llana o corda
- ★ Targetes amb diferents rols (països, empreses, treballadors, consumidors, activistes, medi ambient, etc.)
- ★ Un espai ampli on el grup es pugui moure

DESENVOLUPAMENT:

01. REPARTIMENT DE ROLS

Cada estudiant rep una targeta amb un rol que representa un agent clau a l'economia global. Alguns exemples:

- ★ Consumidor/a a Europa
- ★ Empresa de roba ràpida (fast fashion)
- ★ Treballador/a tèxtil a Bangladesh
- ★ Agricultor/a de cacau a la Costa d'Ivori
- ★ Activista mediambiental
- ★ Govern d'un país industrialitzat
- ★ Ecosistema amazònic

02. CREANT LA XARXA D'INTERDEPENDÈNCIES

El docent comença amb el cabdell de llana i el sosté dient en veu alta el seu rol (per exemple, "Consumidor/a a Europa"). Després, llança el cabdell a un altre participant, el rol del qual estiga relacionat amb el seu (exemple: "Empresa de roba ràpida"). Així, cadascú explica com el seu paper connecta amb l'anterior i subjecta el fil abans de passar-lo a una altra persona.

Exemples de connexions:

- ☑ "L'empresa de roba ràpida necessita matèries primeres, així que llance el cabdell a un treballador tèxtil a Bangladesh".
- ☑ "Com a treballador tèxtil, tinc un baix salari, perquè l'empresa prioritza el benefici econòmic. Ara llance el cabdell a un activista que lluita per aconseguir millors condicions laborals"..

03. REFLEXIÓ EN GRUP

Quan totes les connexions estiguen fetes, el grup observarà la xarxa formada amb el fil i analitzarà les següents qüestions:

- ☑ Com estem totes les persones i entitats connectades?
- ☑ Què passaria si una part de la xarxa desapareguera? (Per exemple, si els consumidors decidiren comprar roba sostenible en comptes de fast fashion.)
- ☑ Com podríem fer que aquestes interdependències siguin més justes i sostenibles?

CONCLUSIÓ:

Aquesta dinàmica permet visualitzar com les nostres accions tenen conseqüències a diferents parts del món. A través del debat final, l'alumnat pot reflexionar sobre el seu propi impacte i pensar en alternatives per a promoure un desenvolupament més just i sostenible i començar així a dissenyar amb ells la iniciativa d'aprenentatge servei.

INSTRUCCIONS APS

APRENTATGES CURRICULARS

Les competències curriculars a partir d'aquests tallers podrien anar orientades, a primària, al coneixement del medi natural, cultural i social. I a secundària, a les àrees humanístiques: economia, història i les competències relacionades amb les ciències naturals i socials, així com treballar els drets humans, les diferents cultures i maneres d'entendre el món, les conseqüències i les repercussions dels estils de vida, etc.

ACCIONS DE SERVEI

Quant a les accions de servei a desenvolupar a partir d'aquests tallers/activitats de conscienciació i coneixements, podríem agrupar-les en aquests àmbits: (en els enllaços següents es mostren projectes d'APS fets en diferents centres)

DRETS HUMANS I COOPERACIÓ INTERNACIONAL:

Actuacions de suport als immigrants, campanyes solidàries en general (recollida de material humanitari, recollida d'aliments, carreres solidàries...), difusió de la vulneració de drets...

https://www.aprendizajeservicio.net/solidaridad-y-ddhh/?id_shown=experiencias

NATURA I MEDI AMBIENT:

Reforestació, promoció/reivindicació de zones naturals, campanyes de reciclatge i reducció de residus, eliminació d'espècies invasores, protecció d'espècies protegides, caixes niu per a ocells insectívors...

https://www.aprendizajeservicio.net/naturaleza-y-medio-ambiente/?id_shown=experiencias

FORMACIÓ I LECTURA:

Acompanyament lector, activitats de suport escolar per als xiquets i xiquetes més menuts, alfabetització de persones adultes, suport a persones migrants que desconeixen el valencià o el castellà, creació de xicotetes biblioteques o punts de lectura, activitats d'animació a la lectura...

https://www.aprendizajeservicio.net/formacion-y-lectura/?id_shown=experiencias

MÒDUL 2

RESOLUCIÓ DE CONFLICTES, CULTURA DE PAU I INCLUSIÓ

Els conflictes són part natural de la interacció humana i poden sorgir en qualsevol àmbit de la vida, siga personal, social, polític o laboral. Tot i això, no tots els conflictes han d'escalar cap a confrontacions violentes. La resolució de conflictes és clau per a transformar desacords en oportunitats de col·laboració. Si identifiquem les causes subjacents d'un conflicte, podem promoure l'entesa mútua i cercar solucions que beneficien totes les parts involucrades. Per a això, és fonamental desenvolupar habilitats com la comunicació efectiva, la negociació i la mediació, eines que ens permeten resoldre les diferències de manera pacífica i constructiva.

El camí cap a una resolució pacífica dels conflictes està relacionat intrínsecament amb el concepte de *cultura de pau*. Aquesta implica no només l'absència de violència, sinó un compromís actiu amb els valors de la justícia, el respecte i la solidaritat. Promoure una cultura de pau significa rebutjar qualsevol forma de violència –física, psicològica, estructural o simbòlica–, i al seu lloc fomentar la cooperació, l'entesa i el diàleg. La pau no es limita a la resolució de conflictes, sinó que es construeix de manera constant, mitjançant la defensa dels drets humans i la igualtat.

A més, la inclusió social té un paper fonamental en la construcció d'una pau duradora. Una societat inclusiva és aquella en què totes les persones, sense importar les seues diferències, tenen les mateixes oportunitats per a participar i desenvolupar-se. La discriminació i l'exclusió social –que es manifesten en forma de prejudicis i barreres relacionades amb el gènere, l'ètnia, l'orientació sexual, la discapacitat o la classe social– són factors que alimenten els conflictes. Així, la inclusió no és essencial només per a garantir la igualtat de drets, sinó també per a previndre tensions socials. **Quan promovem la inclusió, contribuïm a la construcció d'una societat més equitativa, pacífica i menys propensa als conflictes.**

PERÒ, QUÈ ÉS LA PAU? REFLEXIONAREM SOBRE LES FRASES SEGÜENTS (DE MOMENT NOMÉS HEU DE DIR SI HI ESTEU A FAVOR, EN CONTRA O EN UN PUNT INTERMEDI):

- ★ “La pau és l'absència de violència.”
- ★ “La pacificació és canviar la percepció sobre alguna cosa.”
- ★ “Per a aconseguir la pau, cal anar a l'origen d'un problema.”
- ★ “La cultura de pau prevé els conflictes sense rebutjar la violència.”

A l'origen, la paraula *pau* (o *pax romana*) suposa l'absència de violència directa o guerra. És el que es coneix com a *pau en sentit negatiu*. Aquest concepte ha anat evolucionant, especialment des dels anys seixanta, cap a la concepció que la pau no és només l'absència de violència, sinó treballar sobre els orígens de les causes de les violències i com gestionar els conflictes que se'n deriven per a aconseguir unes relacions i un món més pacífics.

És a dir, quan parlem de la pau al Congo, no només volem que s'acabe una guerra al Congo, sinó que ens hem de plantejar per què ha sorgit aquesta guerra i pensar que si no se soluciona l'arrel del problema (les disputes entre països per recursos naturals) és probable que la guerra ressorgisca. **No serveix de res que diguem «no a la guerra» si no eliminem l'arrel del problema.**

I quan ataquem l'arrel d'una guerra, és a dir, la raó del conflicte, parlem de *pau positiva*.

Per a abordar el concepte següent, és important recordar el terme *cultura* i definir-la com a conjunt de significats i codis simbòlics que aprenem i interpretem en funció del nostre grup de pertinença: normes, valors, actituds, etc.

TENINT PRESENTS AMB DÓS CONCEPTES I SEGONS L'ORGANITZACIÓ DE LES NACIONS UNIDES (ONU):

La cultura de pau consisteix en una sèrie de valors, actituds i comportaments que rebutgen la violència i prevenen els conflictes intentant atacar les seues causes per a solucionar els problemes mitjançant el diàleg i la negociació entre les persones, els grups i les nacions.

Aleshores, per a crear la pau, cal evitar els conflictes com siga?

Ni de bon tros. Els éssers humans som socials i, per tant, en relacionar-nos amb altres persones o grups, de vegades tenim opinions o objectius diferents, i aleshores pot sorgir un conflicte.

El conflicte no és per si mateix negatiu. El que és negatiu és la manera de fer-hi front i resoldre'l. Hem d'entendre'l en el seu aspecte creatiu i productiu: primer, perquè potser ens fa revisar les nostres pròpies creences i valors, i segon, perquè és una força motivadora de canvi social. Si utilitzem la cultura de pau per a resoldre un conflicte dialogant i raonant, finalment pot esdevenir un conflicte positiu: l'hauem reconvertit en una cosa bona.

Així, la cultura de pau i la forma pacífica de resoldre un conflicte es poden aplicar de manera global (guerra entre països) o local, a la nostra vida diària, resolent els conflictes de manera cooperativa, és a dir, que cadascuna de les parts perseguisca les seues metes i no hi renunciï, però que utilitze estratègies i recursos perquè les altres parts també assolisquen d'alguna manera els seus objectius.

DINÀMICA 1:

ORDRES CONTRAPOSADES

OBJECTIU:

Desenvolupar habilitats de resolució de conflictes quan es reben ordres contradictòries, per a promoure la cooperació i el diàleg.

MATERIALS:

- ★ Cartells amb ordres contradictòries (escrites en paper o projectades en diapositives)
- ★ Un espai ampli on l'alumnat es pugui moure.

DESENVOLUPAMENT:

01. REPARTIMENT D'ORDRES CONTRADICTÒRIES

Cada estudiant rep una ordre diferent, que entrarà en conflicte amb la d'un altre company.
Exemples d'ordres:

- ★ "Corre cap a la paret" vs. "Evita que algú toque la paret".
- ★ "No toques les cadires" vs. "Fes que la resta sega".

02. RESOLUCIÓ DEL CONFLICTE

Els estudiants han d'actuar en funció de les seues ordres i buscar una solució que permeti resoldre el conflicte de manera cooperativa. No poden parlar entre si, només poden fer gestos i coordinar-se per a trobar un acord i complir amb les seues ordres alhora.

03. REFLEXIÓ FINAL

Una vegada finalitzada la dinàmica, s'obri un espai de reflexió:

- 👉 Com s'han sentit en tindre ordres contradictòries?
- 👉 Quines estratègies han utilitzat per a resoldre el conflicte sense parlar?
- 👉 Com han influït la cooperació i el treball en equip a la resolució del conflicte?

RESULTAT ESPERAT

Els estudiants aprendran a gestionar situacions conflictives amb instruccions contradictòries, enfocant-se en la cooperació, la negociació i el diàleg no verbal.

DINÀMICA 2: TEATRE DE L'OPRIMIT: RESOLDRE CONFLICTES I FOMENTAR LA INCLUSIÓ

OBJECTIU:

Reflexionar sobre situacions d'exclusió i injustícia social, promovent la inclusió i la resolució pacífica de conflictes a través del teatre.

MATERIALS:

- ★ Un espai ampli on l'alumnat es pugui moure lliurement
- ★ Cartells amb diferents situacions de conflicte (escrites en paper o projectades en diapositives)

DESENVOLUPAMENT:

01. INTRODUCCIÓ AL TEATRE DE L'OPRIMIT

Expliqueu als estudiants el concepte del teatre de l'oprimit, una eina creada per Augusto Boal que visualitza i transforma les injustícies socials a través del teatre. L'objectiu és que els estudiants representen situacions de conflicte en què es puguin trobar exemples d'exclusió o discriminació, i involucrar-se activament en la seua resolució.

02. PRESENTACIÓ DE LES SITUACIONS DE CONFLICTE

Els estudiants seran dividits en grups xicotets i a cada grup se li assignarà un conflicte relacionat amb l'exclusió. Exemples de situacions:

- ☒ Un company és exclòs del grup per la seua raça o ètnia.
- ☒ Algú és marginat a l'aula per la seua orientació sexual.
- ☒ Una persona amb discapacitat no pot participar en una activitat escolar.

03. REPRESENTACIÓ DEL CONFLICTE

Cada grup ha de representar una breu escena on es mostra la situació d'exclusió o conflicte. La resta dels estudiants l'observen atentament.

04. INTERVENCIÓ DEL PÚBLIC

Després de la representació inicial, la persona facilitadora (o un membre del públic) pot dir "Estop!!!" i es converteix en "l'espect-actor" (com al teatre de l'oprimit). Aquest "espect-actor" té l'oportunitat d'intervindre a l'escena i suggerir una solució per a resoldre el conflicte de manera inclusiva. Podeu substituir un dels personatges i canviar el curs de l'escena per a trobar una manera diferent de resoldre el conflicte. El públic pot oferir idees per a canviar el desenllaç.

05. REFLEXIÓ FINAL :

En finalitzar les representacions, es fa una reflexió grupal:

- ☒ Com s'han sentit en representar una situació de conflicte?
- ☒ Quines solucions o canvis han proposat per a promoure la inclusió?
- ☒ Què han après sobre les dinàmiques d'exclusió i com es pot treballar per la inclusió a la vida real?

RESULTAT ESPERAT:

L'alumnat aprendrà a reconèixer i reflexionar sobre les dinàmiques d'exclusió i d'injustícia al seu entorn. A més, desenvoluparà habilitats per a abordar i resoldre conflictes de manera inclusiva i cooperativa, treballant en conjunt per a trobar solucions.

INSTRUCCIONS APS

APRENTATGES CURRICULARS

Les competències curriculars a partir d'aquests tallers podrien anar orientades, a primària, cap al coneixement del medi natural, cultural i social. A més, es podrien treballar les competències lingüístiques a través de la literatura o l'art. A secundària, a les àrees humanístiques: economia, història, les competències relacionades amb les ciències naturals i socials, i també les àrees plàstiques/artístiques. És important treballar la cultura de pau mitjançant experiències amb els altres, relacionant-se amb les persones diverses de l'entorn, per així generar espais de comunitat, i també conèixer i promocionar el patrimoni cultural més pròxim per a posar-lo en valor.

ACCIONS DE SERVEI

Pel que fa a les accions de servei a desenvolupar a partir d'aquests tallers/activitats de conscienciació i coneixements, podrien anar agrupades en aquests àmbits: *(als enllaços es mostren projectes d'APS realitzats en diferents centres)*

ART I PATRIMONI CULTURAL:

Apadrinament de monuments (cura, defensa...), difusió de museus i exposicions, elaboració de guies i rutes per a difondre el patrimoni d'un poble, ciutat o territori...

https://www.aprendizajeservicio.net/arte-y-patrimonio/?id_shown=experiencias

PARTICIPACIÓ CIUTADANA:

Campanyes cíviques, dinamització d'espais públics, difusió i dinamització cultural del barri, sensibilització de la població sobre els valors democràtics, actuacions de millora de l'urbanisme i l'habitatge...

https://www.aprendizajeservicio.net/participacion-ciudadana/?id_shown=experiencias

PERSONES MAJORS:

Activitats d'acompanyament en general, estimulació cognitiva, estimulació físicoesportiva, activitats lúdiques i artístiques...

https://www.aprendizajeservicio.net/personas-mayores/?id_shown=experiencias

DIVERSITAT FUNCIONAL:

Activitats d'acompanyament en general, estimulació cognitiva, estimulació físicoesportiva, activitats lúdiques i artístiques, suport a la seua formació...

https://www.aprendizajeservicio.net/personas-especiales/?id_shown=experiencias

MÒDUL 3

ALTERNATIVES AL MODEL DE CONSUM I CURA AMBIENTAL

Vivim en un món de creixement accelerat, amb més de 8.000 milions de persones. Reprenquem la pregunta que ens hem fet a la primera sessió: és possible un creixement econòmic il·limitat en un planeta amb recursos finits? L'augment de la població i la gestió dels recursos són clau.

Durant la revolució verda, es va intensificar la producció agroalimentària, però no hem resolt problemes com la fam ni la desigualtat, i la contaminació continua augmentant. La pregunta és: **com distribuïm els recursos?**

Per altra banda, la tecnologia es presenta com una solució a aquest problema, però encara que l'eficiència energètica i el reciclatge ajuden, **la tecnologia no és suficient**. Els països rics continuen sent els principals responsables de la petjada ecològica global. **Què més necessitem canviar?**

Una crítica important ve de l'economista Serge Latouche, que argumenta que el "desenvolupament sostenible" és **incompatible** amb el sistema **capitalista**, que fomenta el consum continu.

Aquest model de creixement il·limitat ignora els límits del planeta, i ens allunya de veure que la clau està també en com consumim.

Si tenim un sistema que es basa en la propietat privada, això implica que qui més recursos econòmics té serà qui podrà tindre més propietats i, per tant, controlarà la producció. D'aquesta manera, el "lliure mercat" no pot funcionar en igualtat de condicions per a tot el món. El capitalisme no pot existir sense desigualtat, ja que necessita mà d'obra barata per a produir i persones amb recursos per a consumir.

El **decreixement econòmic**, proposat per **Carlos Taibo**, qüestiona aquest model i proposa que els països rics han de **reduir el consum** per a permetre que els països empobrits cresquen de manera justa. Aquest concepte busca un **benestar social i ambiental** que no depenga del creixement material.

A més, els **moviments indígenes** com el **bon viure** a Amèrica del Sud ens proposen una visió alternativa, en la qual el benestar no depèn de l'acumulació de béns, sinó de les **relacions humanes** i una **harmonia amb la natura**.

En aquest context, **el comerç just** emergeix com una alternativa essencial. Aquest model busca **condicions equitatives** per als productors –especialment en països en desenvolupament– i que es garantiscen preus justos i unes condicions laborals dignes. A través del comerç just, es promou una **economia solidària** que respecta els drets humans i el medi ambient, davant del **consum massiu** que sovint explota tant les persones com el planeta.

El **consumisme** actual no només fa malbé el planeta, sinó que també genera insatisfacció emocional. Tot i viure en societats d'abundància, moltes persones se senten buides, ja que la cultura consumista no satisfà les necessitats emocionals i de connexió amb la Natura.

DINÀMICA 1: LA SOSTENIBILITAT EN LES PROFESSIONS

OBJECTIU:

- ★ Identificar maneres de fer cada professió més sostenible.
- ★ Fomentar la creativitat en la cerca de solucions.
- ★ Promoure la cura de l'entorn i la responsabilitat ciutadana.
- ★ Projectar futurs possibles en els quals s'integren la sostenibilitat i les professions.
- ★ Conrear l'esperança i el poder individual com a agents de canvi.
- ★ Promoure la col·laboració i inspiració mútua.

DESENVOLUPAMENT:

01. INTRODUCCIÓ

Comenceu preguntant a l'alumnat què els agradaria ser quan siguin grans, quines professions prefereixen o, si no tenen clar què volen fer, que pensen en alguna professió que els agrade. Es pot fer de manera oberta, demanant que cada estudiant diga en veu alta la resposta.

02. AGRUPAMENT

Si diverses persones esmenten la mateixa professió, agrupeu-les per a treballar juntes a la mateixa dinàmica. Si hi ha professions úniques, es poden treballar de manera individual.

03. TREBALL EN GRUP

Cada grup o estudiant ha de pensar en tres formes en què la seua professió seleccionada podria contribuir a la sostenibilitat ambiental. Animeu-los a ser creatius i a pensar en aspectes com:

- 👉 Els **materials i recursos** utilitzats.
- 👉 La **quantitat de residus** generats.
- 👉 Els **valors** promoguts en aquesta professió.
- 👉 L'ús d'energia i aigua.

Exemple: Un estudiant que esculla la professió de metge pot pensar en formes de reduir l'ús de plàstics als hospitals, promoure l'energia renovable en instal·lacions mèdiques o fomentar una cultura de benestar i autocura en els pacients perquè compreguen millor les seues necessitats físiques i ambientals.

04. PRESENTACIÓ D'IDEES

Cada grup o estudiant presenta les idees a la resta de la classe. Les presentacions poden ser escrites, presentar-se mitjançant un cartell o mitjançant un dibuix. Després de cada presentació, la resta de l'alumnat té un temps per a escoltar la resta i afegir noves idees que puguin enriquir les propostes presentades.

05. REFLEXIÓ FINAL

En finalitzar l'activitat, feu una breu reflexió grupal sobre allò que han après. Pregunteu als estudiants quines professions consideren que poden fer un canvi important cap a la sostenibilitat i com s'han sentit en pensar en maneres d'integrar la sostenibilitat en els seus treballs futurs.

Ressalteu que **en totes les professions** hi ha oportunitats per a fer canvis sostenibles i que cadascú pot ser un agent de canvi, independentment de la professió que elegisca en el futur.

DINÀMICA 2: QUÈ ESTEM POSANT AL CENTRE?

OBJECTIU:

- ★ Reflexionar sobre com les activitats humanes impacten en el medi ambient i el benestar humà.
- ★ Analitzar les desigualtats de gènere a la divisió del treball i com això es relaciona amb el medi ambient.
- ★ Fomentar la presa de consciència sobre les activitats quotidianes i les seues implicacions.

INSTRUCCIONS:

01. 1. L'ALUMNAT HA D'ORDENAR LES ACTIVITATS HUMANES PROPOSADES MÉS AVALL DE MENYS A MÉS SEGONS ELS CRITERIS SEGÜENTS:

- ★ L'alumnat ha d'ordenar les activitats humanes proposades més avall de menys a més segons els criteris següents:
- ★ Activitats menys remunerades → Activitats més remunerades
- ★ Activitats que menys mal fan a la natura → Activitats que més mal fan a la natura
- ★ Activitats que aporten menys benestar humà → Activitats que aporten més benestar humà.

02. LLISTA D'ACTIVITATS HUMANES:

☐ Cuidar un bebé	☐ Agricultura tradicional
☐ Comerç d'armes	☐ Neteja de la llar
☐ Cuinar	☐ Educació escolar
☐ Extracció de petroli	☐ Consolar un amic trist
☐ Ramaderia intensiva	☐ Comerç de <i>smartphones</i>

03. TREBALL EN GRUP

Una vegada completada la taula, han de marcar en color verd les activitats que tradicionalment han assumit les dones i en color groc les que han estat assumides majoritàriament pels homes.

04. REFLEXIÓ FINAL

Què suggereixen els resultats de la taula? Discutiu com les activitats més remunerades, les que més perjudiquen la naturalesa o les que aporten més benestar humà estan distribuïdes entre els gèneres. Per què creu l'alumnat que certes activitats s'assignen a homes o dones? Quines implicacions té això per al medi ambient i la societat?

05. DINÀMICA DE TANCAMENT

Convideu els estudiants a reflexionar sobre com poden canviar els seus hàbits i perspectives per a fomentar un món més just i sostenible. Com podem reestructurar el treball perquè les activitats menys remunerades i que afecten més positivament el medi ambient reben més atenció i valor?

INSTRUCCIONS APS

APRENTATGES CURRICULARS

Les competències curriculars a partir d'aquests tallers podrien anar orientades, a primària, cap al coneixement del medi natural, cultural i social. A més, es poden treballar les competències lingüístiques a través de la literatura o l'art amb la temàtica de l'ús dels recursos del planeta. A secundària, pot utilitzar-se a les àrees humanístiques: economia, competències relacionades amb les ciències naturals i socials i l'ús de recursos, i també a les àrees plàstiques/artístiques, en les quals es poden fer produccions per a expressar missatges específics. Treballar els hàbits de vida sostenibles a través de l'APS és possible a través d'accions de conscienciació a la població pròxima pel que fa al comerç local, la denúncia en institucions públiques, la difusió als mitjans de comunicació, etc.

ACCIONS DE SERVEI

Pel que fa a les accions de servei a desenvolupar a partir d'aquests tallers/activitats de conscienciació i coneixements, podrien anar agrupades en aquests àmbits: *(als enllaços es mostren projectes d'APS realitzats en diferents centres)*

NATURA I MEDI AMBIENT:

Reforestació, promoció/reivindicació de zones naturals, campanyes de reciclatge i reducció de residus, eliminació d'espècies invasores, protecció d'espècies protegides, caixes niu per a ocells insectívors...

https://www.aprendizajeservicio.net/naturaleza-y-medio-ambiente/?id_shown=experiencias

SALUT I SEGURETAT:

Alimentació saludable, activitat física, higiene, campanyes o accions de suport a persones amb problemes de salut, donació de sang i teixits, prevenció d'accidents, prevenció del consum de drogues i tòxics...

https://www.aprendizajeservicio.net/salud-y-seguridad/?id_shown=experiencias

MÒDUL 4

CONSTRUINT en IGUALTAT DE GÈNERE

La dinàmica que hem fet a la sessió anterior està directament relacionada amb aquest mòdul. En el joc, hem vist com els rols tradicionals d'homes i dones (com cuidar un bebé, cuinar o treballar a la ramaderia) tenen un impacte en el planeta.

Hem mostrat que les divisions de gènere no afecten només les relacions entre homes i dones, sinó també la manera com interactuem amb el món i el medi ambient.

Si continuem assignant tasques específiques a un gènere, limitem les oportunitats per a tot el món, i això també té un impacte negatiu en la sostenibilitat.

La lluita per la igualtat de gènere és, per tant, una manera de construir una societat més justa i responsable amb el medi ambient.

Hui en dia, el món enfronta una profunda polarització en relació amb les qüestions de gènere. Tot i que s'han aconseguit avanços, la **desigualtat, violència i discriminació** contra les dones i el col·lectiu LGTBIQ+ encara són una realitat tant a Espanya com a moltes parts del món.

En alguns països, les dones continuen sent víctimes de **feminicidis**, **violència domèstica** i abusos. A Espanya, encara que la situació és diferent, persisteix un sostre de vidre en molts àmbits com el laboral, el polític i el social. A més, la prevalença de la violència de gènere continua sent alarmant i limita l'accés de les dones a drets bàsics i a una vida plena.

El desprestigi del feminisme i el creixement de moviments antifeministes han complicat encara més la lluita per la igualtat de gènere. Els moviments que defensen la igualtat de drets entre homes i dones són atacats pels qui temen que els seus privilegis es vegin amenaçats pels canvis en les estructures de poder.

La lluita per la igualtat de gènere és crucial per a construir una societat més justa i equitativa. I encara que moltes persones no sempre entenen el propòsit de la igualtat, l'objectiu és clar: garantir que tots i totes, sense importar el seu gènere, puguin viure amb els mateixos drets, oportunitats i sense les limitacions imposades pels rols de gènere tradicionals.

CONCEPTES CLAU: SEXE, IDENTITAT DE GÈNERE, EXPRESSIÓ DE GÈNERE I ORIENTACIÓ SEXUAL

SEXE:

El sexe fa referència a les característiques biològiques i fisiològiques que ens diferencien en masculí i femení, habitualment observables en naixer. Aquestes característiques inclouen els genitals, els cromosomes i els nivells hormonals. El **sexe assignat** en naixer no sempre coincideix amb la identitat de gènere d'una persona.

GÈNERE:

El gènere fa referència als rols, comportaments, activitats i atributs que una societat considera apropiats per a dones, homes i altres identitats. No es tracta d'un tret biològic, sinó d'una construcció social i cultural que varia segons el context històric i geogràfic. El gènere influeix en com les persones s'identifiquen i com són percebudes per la societat.

IDENTITAT DE GÈNER:

És el sentiment intern i personal de ser home, dona, una combinació d'ambdues identitats, cap d'elles o qualsevol altra identitat de gènere. Aquesta identitat pot coincidir o no amb el sexe assignat en néixer. És una experiència subjectiva i única per a cada individu.

EXPRESSIÓ DE GÈNERE

Es refereix a com una persona manifesta el gènere a través de la seua **aparença, comportament, roba i altres formes d'expressió**. La manera com ens vestim, parlem o actuem pot coincidir o no amb les expectatives socials de gènere.

ORIENTACIÓ SEXUAL:

Describeix per qui se sent atreta una persona en termes **romàntics** o **sexuals**. Les orientacions inclouen l'heterosexualitat, l'homosexualitat, la bisexualitat i l'asexualitat, entre d'altres. L'orientació sexual és diferent de la identitat de gènere.

DDIVERSITAT SEXUAL:

La **diversitat sexual** inclou totes les formes d'atracció emocional, romàntica i sexual. Cada persona pot experimentar l'atracció de maneres diferents i aquestes experiències es reflecteixen en diferents orientacions sexuals. Algunes de les més conegudes són:

- ★ **Heterosexualitat:** Atracció cap a persones de l'altre sexe.
- ★ **Homosexualitat:** Atracció cap a persones del mateix sexe.
- ★ **Bisexualitat:** Atracció cap a persones dels dos sexes.
- ★ **Asexualitat:** Manca d'atracció sexual cap a qualsevol gènere.

És fonamental **respectar la diversitat sexual i de gènere**. Les persones tenen dret a viure d'acord amb la seua **identitat i orientació sexual**, amb dignitat i sense ser víctimes de violència, discriminació o estigmatització.

La lluita per la igualtat de gènere continua sent un procés continu. Es tracta no només d'assolir drets formals, sinó de transformar les **estructures socials** que perpetuen la discriminació i la violència. Per a assolir una **societat més justa**, necessitem la participació activa de tots els sectors: homes i dones, joves i adults, individus i col·lectius.

La igualtat de gènere no és només una qüestió de justícia per a les dones, sinó de justícia per a **tota la humanitat**. Fomentar un ambient de **respecte i comprensió** en tots els àmbits de la vida diària, i reconèixer la **diversitat en totes les formes**, és essencial per a avançar cap a un futur on tots puguem viure plenament, **sense importar el nostre gènere o sexualitat**.

DINÀMICA 1: DESCONSTRUIR MITES SOBRE SEXUALITAT I GÈNERE

OBJECTIU:

- ★ Crear un ambient de confiança per a tractar temes relacionats amb la sexualitat, el gènere, els drets i la diversitat.
- ★ Explorar les creences, idees i opinions del grup respecte a aquests temes.
- ★ Identificar i qüestionar mites i prejudicis comuns sobre la sexualitat i la identitat de gènere.

DESENVOLUPAMENT:

01. PREPARACIÓ DE L'AULA::

Col·loqueu tres cartells a l'aula amb els títols següents: VERDADER, FALS, NO HO SÉ.

02. EXPLICACIÓ DE LA CONSIGNA:

Informeu l'alumnat que llegireu una sèrie de frases sobre temes de sexualitat, gènere i relacions. Han de decidir si estan d'acord amb cada afirmació i si creuen que és verdadera, falsa o si no en saben la resposta. Segons la seua elecció, hauran de col·locar-se a la columna corresponent:

- ★ **Verdader:** a l'esquerra. ★ **Fals:** a la dreta. ★ **No ho sé:** al centre.

03. REFLEXIÓ I ARGUMENTACIÓ:

Després que els estudiants s'ubiquen a la columna corresponent, cada grup haurà de justificar la seua postura. Recordeu que l'activitat té com a objectiu fomentar la reflexió i l'intercanvi d'opinions, no jutjar ni fer sentir ningú malament. És important que tot l'alumnat s'expressi respectuosament.

04. DESENVOLUPAMENT DE L'ACTIVITAT:

Llegiu les frases següents i permeteu que els estudiants s'ubiquen a les columnes. Després de cada frase, dediqueu temps perquè justifiquen l'elecció.

Possibles frases a utilitzar:

- ☒ "Les persones homosexuals poden ser bons amics, però no s'haurien d'enamorar de persones del mateix sexe."
- ☒ "L'orientació sexual d'una persona es pot canviar si s'ho proposa."
- ☒ "L'abús sexual sempre passa a llocs foscos i perillosos, i l'agressor sempre és un desconegut."
- ☒ "Només hi ha consentiment en una relació sexual si es diu sí de manera explícita."
- ☒ "Si una dona es vesteix de manera provocativa, està buscant atenció sexual."
- ☒ "El feminisme vol que totes les dones treballen fora de casa i no es queden a la llar."
- ☒ "El feminisme no té en compte els homes víctimes de violència domèstica."
- ☒ "El feminisme cerca que les dones siguin superiors als homes."
- ☒ "Les dones han de ser responsables de la criança dels fills, no els homes."
- ☒ "Les lleis d'igualtat de gènere afavoreixen més les dones que els homes."

TANCAMENT DE L'ACTIVITAT:

Al final de l'activitat, feu una reflexió grupal sobre les opinions expressades. Reflexioneu sobre els mites i els prejudicis identificats durant el joc i tracteu d'aclarir qualsevol dubte o malentès que haja sorgit.

RECOMENDACIONES:

- ★ Fomenteu la participació voluntària i respectuosa durant tot el procés.
- ★ No intervingueu gens al principi: permeteu que els estudiants expressen les seues opinions i justifiquen les respostes.
- ★ Podeu prendre notes en una pissarra o paperògraf sobre els mites o idees que sorgisquen, per a analitzar-los després de l'activitat.
- ★ L'objectiu és que els alumnes se senten còmodes per a reflexionar sobre la seua percepció dels temes i qüestionar mites de manera constructiva.

Aquesta dinàmica està dissenyada per a obrir un espai de reflexió i aprenentatge al voltant dels mites sobre la sexualitat, la identitat de gènere i els drets, per ajudar els alumnes a qüestionar idees preconcebudes i a promoure una visió més inclusiva i respectuosa.

DINÀMICA 2: IMAGINA UN EXTRATERRESTRE QUE VOL ENTENDRE EL GÈNERE

OBJECTIU:

- ★ Reflexionar sobre els estereotips i els rols de gènere tradicionals.
- ★ Distingir entre sexe, identitat de gènere, expressió de gènere i orientació sexual.
- ★ Promoure la comprensió de la diversitat d'identitats i expressions de gènere.
- ★ Desafiar els estereotips de gènere i visibilitzar com poden limitar la llibertat personal.

DESENVOLUPAMENT:

01. INTRODUCCIÓ

Imaginem que un ésser d'un altre planeta ha arribat a la Terra i no sap res sobre el concepte de gènere. Aquest ésser necessita aprendre com categoritzen i perceben els gèneres els éssers humans. Per a això, necessitem que cada grup li explique quines característiques i rols estan associats als gèneres masculí, femení i als membres de la comunitat LGTBIQ+.

02. DESENVOLUPAMENT:

Doneu a cada grup 15 minuts per a reflexionar sobre les preguntes següents:

- ★ Quines característiques físiques, emocionals, socials i de comportament se'ls atribueixen tradicionalment a les dones i als homes?
- ★ Quines característiques s'associen amb el col·lectiu LGTBIQ+?
- ★ Com s'espera que es comporten, es mostren i actuen les persones de cada grup segons les normes socials?

Animeu els estudiants a pensar en frases comunes que s'utilitzen per a descriure els rols de gènere, com ara que "els homes no ploren", "les dones han de ser afectuoses", "les persones LGTBIQ+ no poden tindre família", etc.

Després, han d'escriure aquestes idees en una taula, dividida en tres seccions: dones, homes i col·lectiu LGTBIQ+.

03. POSADA EN COMÚ:

Trieu un portaveu de cada grup perquè llegisca les característiques i els rols que heu anotat a la taula. Mentre els portaveus llegeixen, la resta de classe ha d'escoltar amb atenció.

- ☑ Quines característiques són realment naturals o pròpies de cada gènere?
- ☑ Quines són estereotips o construccions socials?
- ☑ Què passa quan una persona no compleix els rols de gènere establits per la societat?

05. TANCAMENT:

Tanqueu l'activitat ressaltant que els rols de gènere tradicionals són construccions socials que no haurien de definir qui pot ser una persona. Animeu els estudiants a reflexionar sobre com podrien desafiar aquests estereotips a la seua vida diària i a respectar totes les identitats i expressions de gènere.

REFLEXIÓ FINAL:

Per acabar, podríeu proposar una breu reflexió personal o en parelles sobre les següents qüestions:

- ☑ Com podem contribuir a crear un entorn més inclusiu i lliure d'estereotips?
- ☑ Quines accions podem fer per a donar suport a les persones que no s'ajusten als rols de gènere tradicionals?

Aquesta dinàmica convida l'alumnat a qüestionar les construccions socials sobre el gènere, a entendre millor la diversitat d'identitats i expressions de gènere, i a reflexionar sobre la importància de ser respectuosos i oberts amb les diferències.

INSTRUCCIONS APS

APRENTATGES CURRICULARS

Les competències curriculars a partir d'aquests tallers podrien anar orientades, a primària, cap al coneixement del medi natural, cultural i social. A més, es poden treballar les competències lingüístiques a través de la literatura o l'art amb la temàtica de **la igualtat de gènere**. A secundària, a les àrees humanístiques: història, competències relacionades amb les ciències naturals i socials i la posició de la dona al món actual, i també a les àrees plàstiques/artístiques, amb produccions per a expressar missatges específics. El gènere s'ha de treballar de manera transversal a l'aula, ja que forma part de l'existència humana. No obstant això, en aquests projectes adreçats expressament a estudiar-lo, incidir en la història, denunciar situacions de discriminació i violència, i posar en valor i visibilitzar el paper de la dona en determinats espais poden ser projectes que contribuïsquen a assolir la igualtat plena.

ACCIONS DE SERVEI

Pel que fa a les accions de servei a desenvolupar a partir d'aquests tallers/activitats de conscienciació i coneixements, podrien anar agrupades en aquests àmbits: *(als enllaços es mostren projectes d'APS realitzats en diferents centres)*

IGUALTAT DE GÈNERE:

Campanyes de reconeixement de personatges històrics femenins, campanyes de prevenció de la violència de gènere, campanyes de sensibilització davant de la desigualtat...

<https://www.aprendizajeservicio.net/equidad-de-genero/>

04. TRANSFORMANT LA REALTAT A TRAVÉS DE L'APRENTATGE SERVEI

Ha arribat el moment de posar en pràctica els enfocaments apresos i transformar la teoria en acció. A través del disseny d'una proposta d'aprenentatge servei, busquem no només respondre a una necessitat concreta del nostre entorn, sinó també reforçar la connexió entre el local i el global, per a comprendre com les nostres accions poden generar un impacte més ampli.

A continuació, us donem algunes de les claus perquè l'aprenentatge i el compromís social s'articulen per a contribuir a una ciutadania més crítica i solidària.

04.1 COM COMENÇAR UN PROJECTE D'APS?

Hi ha diferents maneres de començar un projecte d'aprenentatge servei. Batlle (2020) en descriu algunes al llibre Aprendizaje-servicio. Compromiso social en acción:

- 01. Transformar un projecte que està prop de ser un APS, però que li manca algun element clau.** Si partiu d'una acció solidària o un voluntariat ja existent al centre, caldria identificar els aprenentatges competencials que adquireix

l'alumnat a través de l'acció, i programar una situació d'aprenentatge en la qual puguin treballar-los tot incloent aquesta acció de servei. Si el punt de partida és un projecte d'aprenentatge o una investigació sobre una necessitat de l'entorn, cal buscar un servei amb què relacionar-lo i que done resposta a aquesta situació. A més, seria convenient contactar amb una entitat social que estiga especialitzada en aquest àmbit.

02. Copiar un bon projecte que es faça en un altre centre. Es fan molt bons projectes en molts centres educatius. Una bona alternativa és poder analitzar-los i adaptar-los al nostre context escolar i social per a poder desenvolupar un projecte paregut. Això ajudarà a agafar idees i poder començar de manera senzilla. Un bon recurs a consultar és la publicació *100 buenas prácticas de aprendizaje-servicio*, de la Xarxa Espanyola d'Aprenentatge-Servei.

03. Sumar-se a un projecte d'APS en marxa. Hi ha projectes en què participen diversos centres atenent una mateixa causa i contribuint entre tots a resoldre el problema. Una bona manera de començar és unir forces amb aquests projectes multicentre.

04. Oferir-se a una causa d'una entitat social pròxima. Pot ser que a la mateixa aula o al centre educatiu hi haja relació amb diferents entitats socials que aborden diferents temes. Partir de realitats pròximes a la comunitat educativa és un punt fort perquè el projecte tinga més impacte.

05. Mapar el territori. A partir d'un treball de recerca amb l'alumnat, és possible que trobeu causes o necessitats que vulgueu atendre. Donar-los aquesta possibilitat d'observar i estudiar l'entorn amb deteniment és una activitat d'aprenentatge que pot servir de motivació i connexió comunitària.

06. Altres maneres de començar serien a través d'algun material audiovisual, d'una experiència personal d'algun company/a de l'aula, un testimoni directe que puguin rebre, una sessió de sensibilització prèvia que els faça reflexionar, etc.

Qualsevol d'aquestes maneres és important que tinga impacte, que connecte amb l'alumnat i els deixi espai per a la reflexió. Que participen de la construcció de les solucions perquè facen seu el projecte d'APS. D'aquesta manera s'hi involucran mantenint el sentit de la raó i l'objectiu d'allò que estan fent.

04.2

REPTES DE LA SOCIETAT AL món ACTUAL

De quina manera l'escola, juntament amb altres agents educadors, pot intervenir i canviar dinàmiques que van en contra de la vida. L'aprenentatge servei serveix com a eina per a poder fer aquest canvi en els joves del present.

01. Canvi de pensament de l'individual al COMÚ. Puig (2023), al seu llibre Pedagogia de la acció comú, parla dels problemes com una cosa comuna que s'ha de solucionar col·lectivament. Relacionar-se amb persones desconegudes fins que es tornen properes i familiars, i no només amb persones, sinó també amb la terra, la vegetació, els animals... En definitiva, l'ecosistema que ens permet viure. Això mateix fa l'APS: mira el món actual críticament i es proposa ajudar desconeguts, persones que no tenen per què ser de la família, ni tan sols han de compartir el mateix problema o la mateixa necessitat. L'APS es fa sensible als altres i converteix la càrrega o camí en una cosa comuna. Construeix un espai comú d'acció en el qual les cures són responsabilitat compartida i no es redueixen només al parentiu tradicional.

02. Adela Cortina, membre d'honor de la Xarxa Espanyola d'Aprenentatge-Servei, comenta que "no es construeix una societat justa amb ciutadans/es mediocres". Ella dona importància a la compassió com al pas següent de l'empatia. La compassió exigeix un compromís amb els altres i ens porta a l'acció. Aquesta és justament la pedra angular de l'APS: anar un pas més enllà de la sensibilització.

03. Necessitem persones pacients i reflexives davant una societat polaritzada i sense temps per a la reflexió crítica. Actualment, hi ha mitjans de comunicació d'aparent caràcter informatiu que en realitat són entreteniment i que se salten qüestions bàsiques com contrastar les notícies o no caure en el sensacionalisme, per la necessitat de la immediatesa i la venda. Saber diferenciar-los és un repte per a la nostra joventut, i el pensament crític que es posa en joc amb projectes d'APS ens pot ajudar a canviar aquesta tendència.

04. Entendre la vida més enllà de la productivitat. Hi ha una tendència d'autoexigència elevada que ens fa ser esclaus de nosaltres mateixos. La vida és

compartir experiències de manera sana. Entrar sempre en competició des de l'individual de vegades ens fa sentir frustrats per les metes inabastables que ens marquen el ritme professional i personal. Cal que en siguem conscients i mantinguem un equilibri.

05. És difícil arribar a **comprendre aquest món interconnectat i complex**, on una causa té múltiples conseqüències en diferents àmbits econòmics i socials; més encara quan s'hi afegeix el factor de la velocitat dels canvis. Posar l'alumnat en situacions reals amb problemes reals fa que siguin conscients d'aquesta complexitat de què parlem i aprenguen a solucionar-les des de la col·lectivitat, tenint en compte moltes variables que poden passar desapercebudes si no ens trobem immersos en l'acció.

04.3

CLAUS PER A UN BON PROJECTE D'APS TRANSFORMADOR

Per a tancar aquesta guia, compartirem unes claus per a promoure que els projectes realitzats siguin més significatius, es desenvolupen amb més sentit i tinguin més impacte social en l'entorn i en les persones que puguin rebre el servei.

01. Vinculació de la necessitat a una **vulneració de drets**. Necessitat d'anar al fons de les responsabilitats socials de cada projecte. Per què es produeix aquesta necessitat? Qui no garanteix els drets humans? No quedar-se en una anàlisi superficial. Quin ODS respon a aquesta situació?

02. **Intencionalitat** dels aprenentatges provinents de serveis. Importància de les competències desenvolupades en el servei. Planificació d'oportunitats per a desenvolupar durant els serveis. Com més vinculació hi haja entre la planificació i l'acció, més gran serà la transformació sobre els participants.

03. **Sostenibilitat** en el temps. Aclariment de responsabilitats. Funcions dels agents que hi participen. Els projectes són resultat de la corresponsabilitat de totes les parts que els promouen. D'aquest compromís en depèn la qualitat i la significativitat del projecte al llarg del temps.

04. **Impacte significatiu**. Aterrar i contextualitzar les accions per a generar més transformació a l'entorn.

05. Participació dels protagonistes del projecte: identificació, disseny i execució del projecte. Qui fa l'acció, en relació amb les seues competències, ha de prendre moltes decisions durant tot el projecte.

06. La **reflexió** és clau perquè es produïska un aprenentatge significatiu, durant l'anàlisi de la realitat, el desenvolupament i el tancament del projecte. És important planificar aquests moments d'aprenentatge a través de la reflexió individual i col·lectiva.

07. Avaluació de tots els actors del projecte. Fer una avaluació tant individual (grau de participació) com grupal (com a membre d'un col·lectiu).

08. Difusió en mitjans de comunicació locals. Donar a conèixer el projecte a l'entorn més pròxim, a la comunitat educativa i a les entitats amb què es desenvolupa l'acció.

09. Celebració conjunta per tots els participants del projecte. Donar valor al que s'ha fet, un reconeixement merescut que genere sentiment de pertinença i llaços d'unió entre els participants.

10. Integració de la pràctica a l'organització interna de les entitats o institucions que la posen en pràctica.

El quadre de registre del projecte següent és un exemple de com podem avaluar de forma multifocal un projecte d'APS, sense deixar-nos cap aspecte rellevant.

	INDICADORS D'ASSOLIMENT	INSTRUMENTS	QUI AVALUA			MOMENT		
			Al	Re	Pro	A	D	F
AVALUACIÓ DE L'APRENENTATGE	Satisfacció de l'alumnat en desenvolupar el projecte.	Diana	X			X	X	X
	Consolidació dels continguts educatius plantejats. Generació de nous aprenentatges.	Eines d'avaluació: rúbriques, proves escrites, presentacions...	X		X			X
	Grau de protagonisme de l'alumnat en totes les etapes del projecte i la seua capacitat d'autogestió.	Registres d'observació			X	X	X	X
	Increment/adquisició de nous coneixements, habilitats i actituds.	Registres d'observació, formulari (Pro), autoavaluació (Al)	X		X			X
	Desenvolupament de les competències adquirides: impacte del projecte en el desenvolupament personal i social de l'alumnat.	Registres d'observació, diaris de reflexió, assemblees, treballs cooperatius...	X		X		X	X
AVALUACIÓ DEL SERVEI	Satisfacció de les persones receptores i les persones implicades.		X	X	X		X	X
	Impacte del projecte en el desenvolupament personal de les persones receptores, i/o en la comunitat/entorn.		X	X	X			X
AVALUACIÓ DEL PROJECTE	Revisió dels criteris de qualitat d'un projecte.	Formulari, assemblea, reunions conjuntes amb representants de totes les parts, celebració del projecte...			X			X
	Identificació de l'alumnat amb el projecte i la metodologia APS.	Taula d'indicadors específica segons servei, formularis, entrevistes...	X					X
	Desenvolupament de la metodologia APS per part del professorat.	Rúbrica de criteris de qualitat (Pro)			X			X
	Impacte del projecte en el desenvolupament personal i social del professorat, les famílies i la comunitat educativa.	Valoració del projecte. Formulari			X			X
	Aplicació del treball en xarxa.	AUTOAVALUACIÓ (Pro)		X	X			
	Grau de satisfacció de cadascuna de les parts.	AUTOAVALUACIÓ (Pro)		X	X			
	Compromís en el temps de les entitats i centres que participen en el projecte.	Formulari, reunió conjunta			X			X

Quadre basat en la guia d'instruments d'avaluació APS. Centre promotor d'APS de Catalunya.

MODEL DE SITUACIÓ D'APRENTATGE

PROJECTE D'APRENTATGE SERVEI

NOM		CURSOS	
ÀREES			
TEMPORALITZACIÓ			

Competències específiques	Criteris d'avaluació	Indicadors d'aprenentatge	Instruments d'avaluació

Sabers bàsics desitjables	Recursos i materials	Estratègies metodològiques	Mesures d'atenció per a la inclusió

Accions de servei	Temporalització	Treball en xarxa i	Medidas de Celebración y Difusión

DESENVOLUPAMENT DE LA SITUACIÓ D'APRENTATGE			
SESSIÓ	Tasques ABANS/DURANT/AL FINAL del servei	Instruments d'avaluació i qualificació	SEGUIMENT
SETMANA 1			
SETMANA 2			

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Ferrandis, Silvia. ["Pistas para practicar ApS con cuidados"](#). InteRed C. Valenciana.

Ferrandis, Sergio. Infografías: [Aprendizaje-servicio y Objectiu de Desenvolupament Sostenible, Fases de un proyecto APS](#). Red Española de Aprendizaje-Servicio.

GT Aprenentatge Servei Catalunya. ["Avaluació dels aprenentatges en els projectes d'aprenentatge servei"](#).

InteRed C. Valenciana. ["Guía d'aprenentatge servici amb mirada de cures. Una aproximació des de les nostres pràctiques"](#).

Plataforma de Voluntariado de España. ["¿Conoces el Aprendizaje-Servicio? Guía básica para organizaciones"](#).

Puig, J. M. (2023). *Pedagogía de la acción común*. Editorial Graó.

Puig, J. M., Batlle, R., Bosch, C. i Palos, J. (2007). *Aprenentatge servei. Educar per a la ciutadania*. Barcelona, Editorial Octaedro, 2006, p. 20.

Batlle, R. *"Aprendizaje – Servicio. Compromiso social en acción"*. Santillana Activa.

Batlle, R. ["Guía práctica de aprendizaje-servicio"](#). Santillana Educación S.L.

PÀGINES WEB DE CONSULTA

Red Española de Aprendizaje Servicio
www.aprendizajeservicio.net

Grup territorial d'Aprenentatge Servei de la C. Valenciana
www.apscomunitatValenciana.com

Zerbikas Centro Promotor del Aprendizaje y Servicio Solidario en Euskadi
www.zerbikas.es

Centre Promotor d'Aprenentatge Servei de Catalunya
www.aprenentatgeservei.org

